

ÁCS GEDEON BUJDOSÓ ÉVEI.

(*Feljegyzések a magyar emigrációból.*)

ÜLÖK szobámban egyedül ily néptömeg közepette. Hová mennék? Hol töltsem a napot?» Ha van is néhány ismerőse, röstell hozzájuk elmenni e napon, mely a kölcsönös ajándékozások napja. «Szegény vagyok s nincs miből vennem... Még azt hihetnék, kapni akarok.» De Mészáros mégis gondol rá jókívánságaival, mint rendesen; néhány szíves yankee hölgy, Mrs. Hillard s a két Miss Lowell könyvekkel ajándékozták meg s otthon is megemlékeztek (levélben) a hontalanról. «Annyira óhajtanék ünneplő családot látni, gyermekeket, nőket, de nincs hová mennem... Itthon kell ülnöm s mert kemény hideg van, még fagyos ablakomon keresztül sem nézhetek ki.»

Szilveszter estéjét is egyedül töltötte, szobájában dolgozgatva... Néha harangok kongását hallotta... Eszébe jutott a baranyai kálvinista szokás... S lelke messzi hazájába járt ünnepelni.

Debrecenbe kalandozott lelke, mely — mint a *Pesti Naplóból* olvasta — «feltúrte nadrága szárát s gyors léptekkel indul haladásnak a civilizáció Hortobágyán. Mit gondolt a nagyfalu? — kérdi mosolygó elcsudálkozással — a főbb, sőt az apróbb utcák is köveze és pallözva! Mi lesz az annak sorában tanyázó vadrecékből?... Még Németh-utca is? S Várad-utca is, hol ősszel, ha keresztül selle mennem, megálltam szétnézni, van-e komp, mely átvigyen a túlsó partra? k építnek magas és szép épületeket és beszélnek, mint azelőtt tizenöt évvel, Színházról is!... Félek, hogy e lapot expressze csak amerikai magyar olvasók számára nyomták, hogy minket felültessenek! De ha igaz? Ha valaha hazamennék, tán meg sem ismerném Debrecent...»

Ily csöndes árva estéken eszébe jutnak barátai, ismerősei, kikkel hajdanában mulatott, a magyar menyecskék, «kiknek szeme vidám, mint a szőlő szeme...»

Eszébe jut a szőlősi búcsú... s szívét fájó meleg érzések töltik el... «Ott a tömérdek parasztlány, szoknyáján ötszörösen tekergő szalag piros folyóként, piros szalag haján, szalag mellén, szalag ünge ujján, piros szalag mindenütt, csak arcán nem és csizmáján, mert az mindegyik piros különben is. És járkálnak föl és alá, mintha kertedből a rózsa és a pipacs, a szegfű és a basarózsa karon fogná egyik a másikat és sétálni indulnának. Mit sem vesznek, de maguk e napon a legszebb s legfőbb vásári cikk, mert a szőlősi búcsú *leányvásár*... Miként kullog mögöttük a sok legény s teszi, mintha nem is hederítne a lányokra s ezek, mintha nem is tudnák, kik sunnyognak mögöttük. Soha hetykébb legényeket, mint ilyenkor a baranyaiak! A szűr soha sincs inkább félvállra vetve, a kalap soha sincs inkább félfülre nyomva s pirossabb kendő sohasem kandikál az ólomptykés mellény alól. A széles tarisznyaszíjjon pedig csatok és fényes rézgombok csillognak nagyobb számmal s fényesebben, mint bármikor... A szőlősi búcsún sok szív ered gyorsabb dobogásra és az október végén kezdődő lakodalmakban sok vőlegény sűgja szemérmes menyasszonya fülébe, mikép a búcsúra örökké fog emlékezni, mert ott

látta először a pirosszalagos lyányt, ki most egy csészéből eszi vele a mézet, melyet új házásoknak esküvés utáni estvén szokás nyújtani, hogy azt, mint a házassági édes örömek kóstolóját, együtt költse el, ülve apró háromlábú széckén a tűzhelyen . . .»

Vagy eszébe jut a Szent Mihály-napi kirándulás az erdőn keresztül, melyet a természet romantikájának erős érzetetésével s valóságos Edgar Poe-i rejtelmességgel ír le, midőn fellegek, növények állatokká nőnek s az állatok kilépnek tartózkodó külön világukból s emberekként megszólalnak, hogy pártfogolják a szegény utazó diákokat kisújszállási, nádudvari, szoboszlói rengeteg útjukon.

Eszébe jut gyermekkorra s öreganyja lép elő . . . , ki, mikor gombolyítani akart, fonalát vele tartatta . . .

Most egy másik, mostoha öreganyja, a Sors, gombolyítja az események fonalát s Ács «egyike azon szerencsétleneknek, kik karjukat tartják elé! Váltig biztatja, hogy ez nem lesz ekként mindörökké, a gombolyag végre is megtelik s a türelmes szolgálatért mézes falatok várnak reá, de hiába! karja már zsidbadni kezd, lába fárad s kezd türelmetlenné lenni.»

Pedig «Tűrj békén! — mondották török ismerősei — idővel az eperből édes helva lesz s a szeder leveléből selem!» — «Ora et labora!» — mond a yankee. Ő, igazuk van a jámboroknak, s ő «a nyomor súlyosbját elég türelemmel viseli, bárha kevés reménye van is, hogy valaha lássa a selmet és helvát . . .» De a jó Isten ingerlékenyé alkotta s a rá rendkívüli erővel ható apró bosszúságok gyakran elmérgeznek napjait. «A nagy bajok ellen van időnk kikeresni s alkalmazni a bölcsészet orvosszereit. Hozzájuk is szokunk s végre észre sem igen vesszük őket, mint kaláris a füstölt hering szagát. De a naponkint fölmerülő ezer apró bosszúság ephemer. Mire orvosszert találnék, már elmúlt s más kettő van helyette, gonoszabb az elsónél és ezekre ismét újak következnek. Bosszantóságuk csekélységök miatt erősebb . . . A nagy baj vérszomjas farkas és medve. Ellene puskát fog az ember s fejszét ragad. Az apró bosszúság szúnyog, mely órákig zeng füledben; légy, mely tiszteri elkergettetés után is macacsúl száll vissza, pontban orrod hegyére; fogadói poloska, melyet, ha ügyel-bajjal elcsipnél is, mihelyt gyertyádat oltva aludni akarnál, fiai jönnek és rokonai, e vérbosszút álló beduinok, e corsicai nép, örökös vendettájával. Rosszabbak, mint dunai malomban a kiírthatlan patkány, melyből ha a molnár töre, vagy cicája egy párt elfog, négy új úszik helyére. Az apró bosszúság sikoltó csecsemő, melyet ígélet, kérlelés, fenyegetés el nem csitíthat . . .» — Így lesz Ácsnál a *fogalomból* élőlény, a hús- és vérből való embert pedig ugyanolyan bűvészzel megériinti varázsvesszejével s az lassan elvont fogalommá merevedik. Így tesz Szindbáddal és társaival, kiket különös fantáziájával mindig összekever sorsával s a magyar bújdosókéval.

«Szindbád, az 1001 éj tengeri utazója, gyönyörű paradicsomi szigetcskét lát egyik utazásában s társai kiszállván, tüzet raknak azon. De a látszólagos sziget nem egyéb, mint roppant hal, mely sokáig úszik a víz színén s végre hátán fák s növények termenek. Mihelyt a hátán rakott tűz elevent éget, lesülyed és vele azok, kik a vélt szigetekre szállottak.

Ember jó *fültélei* ily halak. Úsznak csöndes időn a víz színén s fák és bokrok nőnek rajtok és édeni szépség kezd virulni; de ha erős indulat tüze gyúl fölöttük s elevenre kezd égetni, elmerülnek mindazon étellel, mely az ingékony alapra nőtt.

Lát Szindbád *roc* madarat is, mely körmében elefántokat hord, melynek

tojása távulról dombnak s közelebről fehér dómnak látszik és ötvenlépésnyi körületű. A vándor ember *óhajtásai* ily madarak, körmeikben elefántokat és rhinocerosokat hordók s templomtojók. A fehér dómot egy kövecske behorpasztja, maga a madár pedig eltűnik végkép, mihelyt ember fölserken az arab álomból.

Lát Szindbád tengeri vént is, kit vállára vesz, csakhogy egy patakon átvigye, gondolván, hogy tőle a túlparton megszabadul. De az lábát nyakára fonván, többé le nem száll. Szindbád végre szőlőt nyom egy fazékba s a mustot napon érlelvén, iszik és öregét is itatja, mígnem az végre ittasan szédül le az utazó nyakáról.

Mi egyéb e vén, mint a *bújdosó búa s honvágya*. Patakot, folyót gázol át vele, átviszi a világtengeren is, de a vén nyaka köré fonja lábait és le nem száll többé. Egynémelyik megkísérti leitatni, de a vének némelyike ravasz s a bor ellen is óvatos. Mit tegyen vele az ember? . . .

Az enyim lerázhatlannak látszik s azt tartom, hurcolnom kell mindaddig, míg végre fáradtan lerogyok.»

* * *

«*Messze vándorútra rég kiköltözém,
Napjaim haladnak, nem haladok én,
Aki honja földét s mindent elhagyott,
Terhes annak útja, nem léphet nagyot.*»

1858 június közepén Wiener *Biblisches Realwörterbuch*jának nehezebb cikkeit fordította németből angolra. Huszonöt centet fizettek egy nagy és tömött lexiconlapért s ez oly kevés volt, hogy abból alig került ki ebédje; néha még annyi sem.

Mennél szerencsétlenebb valaki s minél inkább szeretné sorsa jobbrafordulását, annál hajlandóbb előjelekben hinni, vagy a lélek transcendentális állapotainak jelentőséget tulajdonítani.

Igy Ács is a sejtelemnek, előérzetnek — melyet Zschokke Önéletrajzában «benső látás»-nak nevez — nem egy lapot szentel. Példákat is hoz fel rá a saját életéből, bár efféle tárgyról nem szívesen szól, mert nem örömet erősítene másokat babonaságukban. Ő magát nem is mondhatja épen babónásnak, de némelyik babonában gyönyörködik s az ilyet néha «szépen observálja». Ugy van az előjelekkel, mint pl. Livius, ki nem igen hisz bennük, de nem hanyagolja el őket egészen s mihelyt Ács nekifog — mondja —, hogy megírja élete történetét, gondja lesz arra is, hogy annak érdekesebb epizódjait néhány ömennel ékesítse. Ezt az ékítést rögtön meg is kezdi életének egy pár régmúlt ömenjével s aztán följegyzi aznapi reggeli (1857 újév) ömenjeit is. Hírlapot vett kezébe, melyben jó hír volt Magyarországról, fölkelte óta folyton vidám dalok zibongtak fejében, másnapra előkészített felolvasását véletlenül az atheneiek ismeretes szabadságdalával végezte, stb.

S ez év mégis keserves csalódás volt számára. Régtől fogva érezte már, hogy testi, de kivált lelkierije fogyatkozni kezd. Súlyos betegség tört ki rajta s «ízlelnem kellett ismét a keserű poharat, melyből a sors egyedülálló hontalankat szokott itatni. Betegségem olynemű volt, melyben embert életundor szállja meg, mint a tengeren szokta s melyben nemcsak gondolkodni, de még csak álmodni sem lehet». E baj : a honvágy volt, a «legborzasztóbb emigráns betegség». Ács keserűen érezte, hogy nemcsak rokon nincs körülé, de még azon régi jóbarátait is nélkülöznie kellett, kikkel a közelebbi múlt szenvedései

kötötték össze. «Múlnak az évek, eróm fogy és a nyomor mindinkább nehezől reám; társaim elmaradnak mellőlem és maholnap egyedül állandok idegenek között. Ha így kell pusztulnom, adja Isten legalább azt, hogy hosszasan ne nyomorogjak, hogy könnyen szabaduljak az élettől».

Mindig gyakrabban és gyakrabban hangzik fel az egyedüllet panaszja — rideg szoba, nagy város —, nincs egyetlen lélek, kihez mehetne, egyetlen, kivel járhatna. «Akár az Athosz hegyén lennék kalugyer, ott sem élhetnék ridegebben... De mit tegyünk?... Ember az élet delén ritkán köt többé új barátságot; azontúl csak régi barátai édesítik életét s ha azok elhullanak, elszóródnak mellőle, ember szépen egyedül marad...»

Társaságba keveset járt, csak vasárnaponkint kereste fel egy-két régi barátját s levélben Lászlót és Michaelovicht, kik Mexikóban jártak s Minatitlan városában s a Tehuantepec-i szoros fölmérésénél segédkeztek. Kinizsy visszatért Magyarországra.

Felolvasása befejezte után nagyobb pihenésre szánta magát. Fölkereste yankee barátait, Mrs. Maria Child írónőt, kit tanított is, az öreg Dana költőt, a papi Hale-családot, E. W. Wippelt, a filozófust s végül Cambridgebe is el látogatott Longfellowhoz. Az agg költővel hosszasan elbeszélgetett Dickensről, Shelleyről, Bulwerről, Byronról, a *Punch* újabb irányú politikai szelleméről, a négerkérdéssel kapcsolatban s végül gyermekjátékokról s gyermekdalokról. Ács is elmondott egy pár kis versikét: «Nyitva vagyon aranykapum», «Jertek által jó révések» stb. Longfellow is egyet, «egy bolondost és félig érthetlent, mely, egy akkori író elmés magyarázata szerint», hollandi eredetű. Ott politikai gúnydal volt hajdan s most onnét jött át Angliába, tán az Orániai-házzal s Angliából Amerikába.» Ács megemlítette, hogy midőn játékközben a gyermekek körbe állnak s számlálnak, minden országban holmi különös szavakat mondanak, melyek nagyrésze érthetlen s az a furcsa, hogy azok közt, melyeket néha itt hallott Bostonban, akadt egy pár szó, melyet egykor otthon, Baranyában, is hallott, a gyermekrímek közt. Mindaketten mondtak el egy pár ilyet a saját nyelvükön s Longfellow kacagva remélte, hogy nemsokára akad valamely tudós német, ki azokat összeszedi s kimutatja azoknak régi szanszkrit eredetét.

Longfellowt különben Nohantban is meglátogatta volt nyaralójában, hol «mind ő, mind szép neje» igen szívesen kérdezősködtek, «mi híreket hallottam mostanában honunkról. Magyarországról beszélgetvén, Longfellow a szegénylegényekről s a pusztáról szeretett hallani. Magyaráztam neki, hogy alföldi haramiáink nagyon különböznek a Klephtektől s utasítottam pár könyvre, melyben rólok némit olvashat. Sajnálom, hogy népdalaink java nincs átfordítva, csak tűrhetően is, idegen nyelvre». «Beszélgettünk a magyar borkereskedésről is. Ő magyar borokat iszik s azokat szereti», főleg ha nem drágák s nincsenek vizezve s hamisítva.

«Longfellow nemcsak mint költő, mint ember is szeretetreméltó. Modora szelíd, nyájas, művelt. Nem szép, de kedves kifejezésű arca igen érdekes, midőn beszél s szép szemeitől különös vonzó fényt kap. A költő nagyon hasonló verseihez. Egyszerű, csillogás-, dagálynélküli, nemes, tiszta, szeplőtlen. Egy tekintetre látszik, hogy e szerény ember hírét szinte restelli s magát legjobban érzi házi körében s nem csudálatni, de a jóktól szeretetni óhajt. Mindazon írók közt, kiket valaha láttam s személyesen ismertem, Longfellow legszeretetre méltóbb. W. Irvinget még nem láttam». Ugy látszik, később sem volt alkalmam az öreg költővel megismerkednie, bár híres, romantikusan szép lakhelyéről, a

Sunnysideről egész sorozat képet ragasztott be Naplójába. Irving könyveinek megjelenése alkalmából pedig máskor is hosszan és melegen emlékezik meg róla, ki ifjúságának egyik legkedvesebb írója volt.

* * *

1858 november 16-án mégis *amerikai polgárrá* lett. «Ez kétségkívül egyik legnevezetesebb eseménye életemnek» . . . De polgárrá létele, e komoly lépés, oly bohó modorban történt, hogy nemcsak ünnepélyes benyomást nem tett reá, hanem épen meg is kacagtatta. A törvény szerint, először szándékát kellett nyilvánítania az illető hatóság előtt és lemondania «minden külhatalom iránti kötelezettségről s engedelmességről». «Ezt tettem öt év előtt New-Yorkban Szerényi barátommal. Elmentünk a városházhoz s ott a kerületi törvényszék egyik jegyzője, egy keszeg férfiú, föltartatta velünk jobbik tenyerünket s az esküt oly sebesen hadarta, hogy abból egy ígét sem értettünk. Commának, punctumnak híre sem volt abban, mit a keszeg jegyző hadart, sőt midőn az esküt végigolvasta, lélekzetet sem vett, nem is pillantott, még csak hangját sem változtatta, hanem hadarmányát ekként végezte: «Mindezeket szentül ígérem, csókolják meg Önök a Bibliát, huszonöt cent, Uraim». S mi szánkat az újszövetség egy nem igen tiszta példányához közelre tartván egy pillanatig, kivettük tárcánkat, abból huszonöt centet az asztalra tettünk s fölkapván oklevelünket, kotródtunk le a lépcsőkön, hangosan kacagva. Szegény Szerényi e jelenetet haláláig nem feledhette s valahányszor látott, eszembe juttatta a keszeg jegyzőt s hadarta annak végszavait: «Kiss the Bible twenty five cent gentleman!»

Öt év eltelt azóta s elmentem az itteni kerületi törvényszék egyik irnokához, megkérdezni, mikor avathat be az amerikai polgárságba. «Akár ma, pontban egy óraker ! Itt hagyja Ön első oklevelét, elkészítem a másodikat, két tanu, polgár, egy óra», felelte a kis kövér irnok, maga a megtestesült tinta-penna. Egy óraker megjelentem két tanuval. Egyik volt Fegyveressy, magyar szűcs, másik Kahn, szivarkereskedő, magyar zsidó. A kerületi törvényháznál néhány német és ír is ácsorgott, szinte polgárságra áhítózó s a kis kövér irnok igazi törvényszéki hadaró modorban kikérdezett mindnyájunkat, elkészítette az okleveleket, aláíratta velünk s a tanukkal s aztán nagyot intett szemöldeivel és tenyerével, hogy menjünk utána. Ment a kis irnok keresztül az utcán, föl egy szűk közön, átvágott más utcára, aztán harmadikra, futtában néha visszapillantott, nem maradoz-e el kis serege, intett szemöldeivel és kezével, hogy siessünk s aztán megérkezett egy középületbe, hová én sokkal rövidebb és kevesebbé tekervényes úton felényi idő alatt s szaladás nélkül elvezethettem volna a jámbort. Összeszedvén csapatkáját, az ajtónál fölvezetett az épület negyedik emeletébe s ott ajkára tevén tenyerét, jeléül, hogy hallgassunk, a tornác egyik sarkába utasított és titkolózó suttogással tudtunkra adta, hogy kissé várakoznunk kell, de a világért hangosan ne beszéljünk. Erre a németek tüstént zsi bongani kezdtek s egyik engem unszolt németül, hogy protestáljak e várakozás ellen. A kis irnok pedig harpocratesi arccal s lábújjhegyen lopózkodott egy kétfelé nyíló ajtóhoz s ott mélységes suttogást vitt végbe egy talpig fekete úriemberrel. A kétfelé nyíló ajtón belül, a törvényszéki teremben. a kerületi bíróság előtt a Junior nevű hajón történt gyilkosság pere folyt s a mi kis irnokunk, kinek szemében a törvényszéki eljárásnál szentebb s tisztelőtre gerjesztőbb nincs és nem is lehet, ez okból járt lábújjhegyen, ámbár a tornáccon bátran egész talpára is léphetett volna. A talpig fekete úri ember ismét kijött s

szétnézvén köztünk, «reménylette», hogy én s tanuim nem fogunk nagy zajt ütni s kinézésünkről ítélve, hallgatásra képesebbek vagyunk, mint az írek s németek. Intett, lépjünk be a terembe. A kis őrök is intett szemöldeivel, mutatván, hogy lábujjhegyen kell járnunk és szánkat befognunk, az ajtóig vezetett és ott szépen becsúztatott, tenyerével egyet lökve hátunkon, hogyha tán a kerületi törvényszék iránti mélységes tisztelet miatt megdermedvén, magunktól mozdulni képesek nem lennénk, az ő tenyerétől kölcsönözzünk erőt. A talpig fekete úriember a törvényszék előtt ácsorgó sokaság megett minket félkörbe állított és sűgta, tartsuk föl jobbik tenyerünket, aztán sűgött néhány szót a két tanunak és hozzám fordulva suttogott nekem is, mit? . . . jó Isten tudja, én nem. Az egész suttogás két percig is alig tartott . . . s aztán az oklevelet a kezembe nyomta s kicsúztatott az ajtón. Ott készen várt a kis őrök s elkapta tőlem, azzal a tornác sarkába sietett s onnan intett szemöldeivel, menjek közelebbre. Midőn odaértem, az oklevelet öblös oldalzsebébe dugta, mintha mondaná, «ezt nem látod többé!» Aztán másik oldalzsebéből kirántotta a polgári oklevelet, melyet tatár tudja, mikor írt az én számomra, a másikat a levéltárnok tartván meg. A három tallérnyi díjat már korábban lefizettem s megkapván okleveletemet, lábujjhegyen kijöttem a szentséges törvényházból.

S ekképen lettem amerikai polgárrá!»

* * *

Régi vándortársai közül megemlékezik egy pár jó és hű barátjáról s ismerőséről, kikkel New-Yorkba lerándultakor találkozott. Fölkereste Michaelovichot és Podhraczkyt, ki Braziliába készült, majd Benyiczky Kornélt, kinek daguerrotyp-intézetében volt alkalmazva Semsey és Menyhárt; Freund és Grossinger borkereskedőket, kik azonban nyájasan hidegek voltak hozzá. Általában yankee ismerősei melegebben fogadták, mint a magyarok nagyobb része. Sándor László magyar zsidóval is találkozott, ki sokszori bukás után roppantul meggazdagodott s jelenleg nagybefolyású bankár s pompás palotában lakik a V. Avenuen, majd Asbóth Sándorral, «kinek semmi jövedelme, de azért mindig úgy él, mintha sok lenne. Miből? Ő tudja! . . .» Benézett Kovács Pistához is, ki boltisegéd Geninnél; Michaelovich szivargyárat akart alapítani s ajánlotta, hogyha Ácsnak jobb kilátásai nem lesznek, társul fogadja. Ernest E. Mitchell is hívta Mészáros helyére, de a kedvező ajánlatot szerénységből nem fogadta el.

Borús, ködös, esős, valóságos gyásznap volt, midőn az európai gőzös Mészáros halála hírért hozta, ki épen leromlott egészsége miatt hagyta volt el Flushinget. Lady Langdalenál halt meg Eywoodban, Angliában, november 16-án. Végbúcsújánál Czecz János, volt tábornok és Vukovich Sebő, egykori kormánybiztos volt mellette. Megérett a pihenésre. Utolsó éveiben testileg és lelkileg teljesen megtört s «katonás, mindenkit vonzó humorát» is nagyrészen elvesztette. Ezt Mészáros maga is sajnálkozva vette észre, midőn naplóját* 1858 március 31-én átolvasta s utolsó lapjára ezt írta: «Mi azonban

* A Nemzeti Múzeum Mészárosnak ezt az eredeti kézirással írt naplóját egyetlen példányként őrzi, holott Mitchell nem sokkal Mészáros halála után avval nyugtatta meg Ácsot, hogy ha Mészáros *Emlékiratai* netalán veszélyben volnának, vagy elvesznének, vagy valaki meg akarná azokat hamisítani, az eredeti kézirat nála mindig olvasható. Bár megjegyzi, hogy az Európába átvitt példány az eredetitől sokban eltér. Az eredeti példány — amint azt Mitchell legifjabb fiának ma is élő özvegye velem levélben közölte — most is Amerikában van, Mitchell professzor tulajdonában. Érdekes volna e két példányt egybevetni.

megszomorított, az, hogy annyi kevés vagy semmi humort, szeszélyt, élcet nem vettem észre, mivel némelykor dicsekedhettem . . . » Mészáros halála óta Ács félve bontotta fel a messziről jött leveleket, melyek mindig egy kedves barát vagy rokon halálát, vagy szerencsétlenségét hozták hírül.

* * *

Az év utolsó estéjét ismét egyedül töltötte szobájában. Kint erős hóvihár dühöngött, majd dara- és ólmoseső esett. Ács lelke oly kevés örömet élvezett ez évben, annyi bút látott, hogy «ez életgyüöltető végső napot épen illőnek találta az év záradékául».

Laktársai csendesesen aludtak. Látogatására senkisémm jött s őt sem hívta senki magához. «Itt ülök asztalomnál, firkálva s néha letévén a tollat, elgondolkozom a multakról s eszembe jutnak testvéreim, rokonaim, otthoni barátaim. Vajjon gondolkoznak-eők is rólam? Óhajtkák-e, mint én, hogy köztök töltsem a jövő év végső estéjét? . . . Tán isznak is értem egy pohár bort, mint én is innám értök, csak lenne kivel s lenne borom! Így is azonban, bor nélkül is, áldást kívánok rájuk s honomra! S áldást barátaimra is a távolban. A legközelebbi magyar barát New-Yorkban van, a másik Mexicoban, a harmadik Londonban, a többi még távolabb! Körülem egy sincs! Áldást óhajtok magamra is, hogy ez legyen az utolsó Sylvester estvéje, melyen egyedül ülök!»

Az új év első napján megint elfogja a jó ómenek kísérete reménykedés. «Fölkelés után az első, kit láttam, fiatal lány, ki egy régi szeretőmhöz hasonlít s kivel e hasonlatosság kedvéért első találkozáskor kacérkodtam, kit második találkozáskor megöleltem s mivel nem karmolt meg, a legközelebbi alkalommal még meg is csókoltam s kivel azóta több hamisságot is követtem el. Ez jó ómen!» Levelet kapott Mexikóból, Lászlótól s midőn azt olvasni kezdte, egy csinos menyecske bedugta fejét az ajtón s boldog új évet kívánt. «Az ólmos eső is elállt, az ég kitisztult, a nap kisütött, most pedig szép, csillagos estve van. Az előjelek oly jók, hogy S. P. Q. R. is meglegednek.»

De a nyomor és a magány ez évben is csak folytatódik, melyen humor és filozófia alig-alig segítenek. Húsvétkor piros tojást nem kapott senkitől, meg sem öntözte senki s ő sem locsolt lányokat. Ehelyett betegségről panaszkodik s Európából háborús hírek érkeztek, az osztrák császár manifestoja népéhez stb. Mind e hírek, az olasz-francia politika, Lajos Napoleon magatartása erősen foglalkoztatták. A *Times* bécsi levelezője szerint Magyarországba is küldtek lázító kiáltványokat («kik?») s orosz ügynökök hemzsegek az egész országban, melyben az izgatottság oly fokra hágott, hogy kitoréstől lehet félni. Aristokratiánk is komor s a Pragmatica sanctiót emlegeti. De Ács reméli, hogy «a magyar nem fog az agitációra hederíteni, különösen nem holmi muszka ígéretekre s nem lesz bolond nem érteni, mire való Lüders serege Erdélyhez közel s egy másik északi medvéé a galíciai határszélnél».

Csaknem mindennap érkeznek gőzösök Európából újabb és újabb hírekkel. Garibaldi áttört Lombardiába, hogy ott a népet felláztassa, a nápolyi király meghalt, Ferenc trónra ült, gr. Gyulai megverték a franciák a montebellói ütközetben stb. stb. «Az angol hírek sokat firkálnak az európai bonyodalmakról, de tudósításaikból lehetetlen kiokosodni.»

Lowellék yankee-magyar-német-francia estélyén is bőven megvitatták az általános európai helyzetet s ebben a magyarok lehető szerepét. Meglátogatta Ács Thuoltékát is Brightonban, ahol együtt voltak honfitársai közül Walko, Fegyveressy, Kahn, Zerdahelyi, Huszár (később otthon az Erzsébet-gőzös

hajóskapitánya) és Kövér Zsiga. De az Európából jövő hírek annyira felizgatták, hogy egyébre sem tudott gondolni. «Odaát már személyes barátaim némelyike is kezd szerepelni, némelyik tán reménnyel telve, melyet én igen gyengealapúnak tartok. Mind annak, mit hallok, dacára, én azt hiszem, L. Napoleon csak diversio kedvéért izgatja nemzetünket; hogy a muszka mért tesz hasonlót, meg nem foghatom, hacsak déli szláv birodalmat nem akar, de azt erősen hiszem, hogy nemzetünk elnyomására, ha az felkelne, szükség esetén ő is segédkezet nyujtana. Néha hajlandó vagyok hinni, hogy a háború egész Európára ki fog terjedni s azon esetben L. Napoleon kénytelen leend tovább menni, mint talán most szándékozik. De ha meggondolom, hogy Németország csak rémületében hetvenkedik; hogy a nervus rerum gerendum, a pénz, mindegyiknél szűkös van, némelyiknél teljesen hiányzik, hogy Angliában a XIX. század Mephistophelese, Palmerston, van a kormány élén, belátom, hogy az általános európai háborúnak, mely forradalmakra adhatna alkalmat, elejét venni csaknem valamennyi kormány iparkodni fog».

Sumner György (a szenátor Sumner testvére) hosszú beszédben fejtegette Amerika viszonyát Európához. «Az amerikaiaknak nem lehet közönyös, valjon Itália jelen urai alatt marad-e vagy megszabadul. De Itálián kívül ott van Magyarország is, melynek alkotmánya csak némely évvel fiatalabb a Magna Chartánál. Ezen oly derék, oly szerencsétlen hon teljes részvétünket érdemli, mert hősök s önáldozó becsületes férfiak hazája». Sumner megemlíti, hogy 25 évvel azelőtt Bölöni Torkos Sándor több magyar nemessel ott járt Amerikában s Bostonban megismerkedett Everett Sándorral. Midőn hazament, könyvet írt az amerikai intézményekről. A könyv roppant hatást tett s nemsokára megjelenése után Wesselényi, Batthyány s egyebek fölléptek az országgyűlésen s a parasztság felszabadulását kezdték sürgetni. Némi, Amerika előtt nem igen lényeges hibával röviden említi Széchenyi és Kossuth működését, forradalmukat s annak leveretését. Különösen Angliát vádolja, hogy az Magyarország elnyomását elnézte s abba beleegyezett, «holott nem mondhatta, mint más népekről szokta, hogy a magyar nem ért meg önkormányzásra; s szabad Magyarországnál Anglia nem kaphatott volna hívebb s erősb szövetségest. . . Mindazért, mit Ausztria tesz, Anglia felelős, mert Ausztria Anglia támogatása nélkül egy évig sem állhatna fönnt. . .» «Miután erről nyomósan beszélt, elmondja azt is, mi az amerikai polgár kötelessége a jelen világiszonyokban. 1. *Fegyveres semlegesség*, melyen Sumner azt érti, hogy erős *közvéleményt* kell létesíteni, melynek segedelmével az angol nép kormányát a becsületesség, igazság és kötelesség ösvényére szoríthassa! (Valjon mennyi hasznát vette volna Amerika 1776 után az *ilyen* fegyveres neutralitásnak? . . .) 2. Segítsük a többi nemzeteket azáltal, hogy nekik például szolgáljunk helyes önkormányzással. . .

Ez az amerikai rokonszenv. Csengő érc és pengő cimbalom. Egyes amerikai találkozik, ki irányunkba igazán nemesszívű. De a *nemzettől nemzetünk* ne várjon semmit».

Következik a háború eseményeinek rövid összefoglalása a *New-York Times* szerint, a június 14-iki solferinói nagy csata, melynek hírét a «Hungarian» quebeci gőzös hozta s végül a fegyverszünet váratlan híre, majd ismét — béke Európában.

«Milyen? S meddig fog tartani?»

Ács közli a béke főbb alappontjait s ezekhez a *Daily News*, *Morning Post*, *London Times* és a saját megjegyzéseit. — Szerinte: két hónapig? két évig!?

de nem sokkal tovább fog a béke tartani. Ha tovább tart s ő még akkor is él, «ítélőtehetségét egy ütet taplóért kicseréli».

Most már lassankint kezdett fölhangyni a reménységgel, hogy valaha még láthassa övéit.

Pedig érdeklődése a lassan-lassan ismét talpra álló Magyarországgal szemben mindig elevenebb lesz. Éber figyelemmel kíséri a politikát, irodalmat, tudományt. Örömmel olvassa a *Vasárnapi Ujságban*, melyet Lászlótól kapott, hogy a *népies régiségek* ügyében szót emelnek valahára; hogy az ujság sürgeti a népmeséket tündérekről, táltosokról... a közmondásokat, eredeti szólásmódokat, népdalokat, játéknemeket, babonás szokásokat stb. «Sajnálom, hogy hon nem lehetek. Effélék gyűjtésére hasznomat lehetne venni. Otthon abból, mit tudtam, pár vastag kötetet tölthettem volna be».

Azt is örömmel veszi észre, hogy «a költemények otthon már nem olyan sirhalmos, fejfás, könnyecseppes, eleresztett füles-farkasok, mint minőt tilinkós ifjoncaink szoktak kornyikálni» — nagy bosszúságára. «Pásztortüzes, juhnyájkolompos, subás és kulacos most is van, de — úgylátszik — mégis, mintha a nyavalyás érzélgés utolját járná s talán jobbnak készülne helyet adni. Silány elbeszéléssel sincs kínozva a jámbor olvasó. A cikkek nagyobb része, ha nem is nagyon jó, legalább egészséges, józan ésszel van írva. Néhány bécsi levél igen jó». «De ennél jobb hatást tett reám az, hogy több jelenség után meg kell győződnöm, mikép nemzetiségünk még nemcsak nincs veszélyben, hanem a nyomtatás alatt pálmaként nő. Különösen jólesett olvasnom, hogy magyar színésztársaság játszott Nagyszebenben s Brassóban s a szász atyfiak nagyon jól fogadták, sőt egész télre marasztalták. És a *Siebenbürgischer Bote* dicséri nemcsak a színészeket, hanem a magyar jellemet is. Honunk különböző népfajai közt a régi gyűlölködés helyére valóban a testvérszeretetet lépett? Úgy látszik s ezen örvendek...

A nemzet nemcsak beszél népnövelésről, hanem szegénysége s annyi egyéb akadály dacára — úgy látszik — komolyan és sokat tesz e szent ügyért. Ez is jólesik.»

E magyar közmondás: «összebújtak, mint a szegény ember malacai», jutott eszébe Ácsnak, midőn magyar lapokból azt látta, hogy népünk jobban összetart, mint bármikor előbb s hogy még a szász is kezd szítani a magyarhoz. «A nyomor — mint az angol mondja — makes strange bedfellows».

Miután hetekig, hónapokig egyedül volt, hirtelen betoppant hozzá New-Yorkból László, ki ismét Mexicóba szándékozott visszatérni. A szivargyártással felhagyott, mert hasznot nem ígért s most mahagonyval kereskedett. Az utolsó időben nemcsak levelet, de hirlapot sem kapott hazulról. Ausztria hermetice elzárta Magyarországot. Pedig Európa már meglehetősen elcsillapult s utolsó hír szerint az olasz ügynek végképi elintézése volt várható. Ács azt tervezte, ha a jó hír valóban bizonyul, megpróbálkozik a borkereskedéssel s így talán mint kalmárt pár hétre honába eresztik.

* * *

Elhatározta, hogy felhagy oly életmóddal, mely a jövedelmetlen és mégis terhes, egészségrontó írás-olvasással jár s e célból elhagyta Bostont s székhelyét New-Yorkba tette át. «Egy barátságos padlásszobában, az ég köze szomszédságában» szállást kapott, de már foglalkozni kezdett azzal a gondolattal, hogy hazatérjen. E célból 1860 decemberében újra elment Bostonba barátaitól búcsút venni. Többektől karácsonyi ajándékot kapott (könyvet) s

Miss Anna Lowelltól öltözőkészletet, melyben számára útiköltség volt, igen bőkezűen, az összeg nagyságával is mutatva, hogy őt a Miss a magyarok közt Thuolt Pistán kívül leginkább szerette. Később az ajándékot megtoldotta újabb 50 dolárral, egy arcképpel s ajánlólevéllel egy hamburgi gazdag kereskedő rokonához.

Közben ismét lezárult egy év, mely Ács szerint valamennyi közt a leg-súlyosabb volt. Az európai hírek ugyan élesztgették reménységeit, személyi állapota azonban a lehető legrosszabbra fordult. Új kerestetágról gondoskodott (erről közelebbi felvilágosítást nem ad), rendkívül szűken tengve, míg bele-tanult s végül nemcsak hogy «saját kezére nem nyithatott gallériát», de még munkát sem kapott, bár a legcsekélyebb fizetést is szívesen elfogadta volna. Ruhái elrongyosodtak s nem volt miből a legszükségesebbet vennie, lakása a legkellemetlenebb volt s nem kereshetett türhetőbbet, sőt, hogy tenghessen, a lakbért kölcsön kellett vennie. Az utolsó pár hónapban parányit enyhült állapota s a Rittler-családnál igen kellemes otthont talált. Az egyik leányt, Elvirát, csaknem eljegyezte.

Folyamodására az útlevelet megkapta. 1861 március 16-án elhagyta Mihaelovichcsal Amerikát s Anglián és Németországon át visszatért Magyarországra, mely időtől fogva följegyzései mindinkább gyérülnek. Lelkében a feszültség megszűnt: hazájában volt.

* * *

A várva-várt hazában eleinte inkább érezte magát bujdósónak, mint idegen földön, hol yankee és magyar barátai mindinkább segítették őt, míg itthon «papi fondorlatok» keserítették napjait.

1861-et élete legkeserűbb éve közé számítja. Politikailag csalódott, midőn hazája s nemzete nemcsak hogy nem szabadult fel a Bach-rendszer járma alól, hanem még az ostromállapotba is visszaesett, személyileg pedig a laskói lelkészség ügye vette el minden kedvét. Híveinek azon legforróbb kíván-sága ellenére, hogy ideiglenesen kinevezett, botrányos papjuk helyett rögtön elfoglalja régi papi székét, a superintendencia consistoriuma úgy találta, hogy Ács, midőn hazáját elhagyta, minden régibb jogától elesett, «mert papnak, mint katonának haláláig állomásán kell maradnia». Pedig ő, ha külön jutal-mat «nem arrogált is» azért, hogy «exemigráns» volt, annyit mégis elvárhatott, hogy «saját honfitársai ne üldözzék oly tettért, melyért csak az osztrák kor-mány üldözhetne volna».

De mit tehetett? Tán eszébe jutott a régi jó török szokás, mely szerint, «ha a panaszos hiába sürgette ügyét a tisztviselőnél, fehér papirból készített egy kaftánt, s abba öltözve állott valamely utcarkon, hogy a kilovagló padisahnak szemébe tűnjön. S a padisah megértette, mikép a panaszos szenvedése annyi, hogy annak leírására a fehér kaftán elegendő nem lenne».

* * *

Eleinte sehogysem tudott elhelyezkedni. Míg végre 1862 január 2-án engedélyt kapott, hogy Szabolcson segédlelkész (!) lehessen. Naplójának két utolsó kötetében bőven leírja az egyháziakkal való küzdelmeit, a laskói botrányokat, sérelmeit stb. Néhány hónappal később megválasztották Csúzára lelkésznek s lassan-lassan beleszokott az új magyar viszonyokba. De második hazáját sohasem feledte.

* * *

Amerikában gyakran megkínózta volt vele az álom, hogy hazájába varázsolta őt vissza. Félszünyodásban puffogásra ébredt s azt hitte, Laskón, valamely szomszéd menyecske korán kelvén, sulykol. Néhány percig jóleső ámulattal hallgatta, s tünődött, otthon van-e valósággal? Valósággal lenjét sulykolja-e valamely szomszédné? Föülte ágyában, nézett az ablakra és keservesen, igen keservesen esett, midőn teljesen felébredt s kiábrándult.

Itthon viszont Amerikába vezette álomélete, elbeszélgetett rég elhalt bujdosó társaival s nagyon ritkán esett meg, hogy az éjet hazai földön töltötte volna. Kettős életet élek — írja — s jól esik, hogy a bujdosóé most már csak álom!

* * *

Utolsó megjegyzése a magyar emigrációról 1863 február 13-ról kelt, midőn Mihaelovich Katiccs halálát tudatta vele. «Igy hát csak ketten maradtunk életben azok közül, kik mint baranyai emigránsok együtt voltunk Sumlán. Bencze, Hatos, Katiccs nincsenek többé s Antal János is, ki együtt futott velünk Orsováig, meghalt. Különös, hogy mióta hazajöttem, ily gyorsan pusztulnak egymásután barátaim s rokonaim. Ha ez így megy pár évig, én is elmondhatom Ossiánnal: mind én temettem el őket!»

Rédeyné Hoffmann Mária.

VALLOMÁS.*

*Igaz — : én itt a sorssal nem csatáztam,
én döbönt szemmel láttam itt a vért
és nem lengettem omló barrikádon
fehér zászlót a véres emberért.*

*Viharokból kibomló új világért
csak álmom volt, nem lobbanó vitám.
Rohamra nem harsogtam riadókat
jövőködőkbe zúgó trombitán.*

*A seb, mit rajtam vad kor ökle zúzott,
sötét heggé simult minden dalon.
De mint a monda tóba hullt harangja,
a mélyben él az ember-fájdalom.*

*S én nem tudom, hogy meddig él a versem,
titánok halnak, tornyok rengenek.
Ahol világ-traverzek összedülnek,
a vers, a versem hogyné halna meg?*

*Ha nem leszek, nem fogja tudni senki,
sorsomnak mennyi furcsa titka volt.
A hiült sorok! megannyi érc-koporsó,
s a könyv, a könyvem gránit-kriptabolt.*

*De túl romon, ha perce jön csodáknak,
a mély megkondul, mintha vallana,
s a bolt alól harangtisztán kicsendül
s magasra száll az ember dallama!*

Áprily Lajos.

* Mutatvány a Rasmussen hajóján c. kötetből.